

ԱՐՈՒՆԵՍՏԵՐԵՐԵՐ

ԳԵԳԱՐՈՒՆԵՍՏԱԿԱՆ

ՅՐԶԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՎԱՐՁՈՑ ԱՅԻՐՈՒՄԻ ՄԵՋ

Ի ՏԱՐԱԿԱՆ ԳՊՐՈՑԻ

Դպրոց Ֆիդիկոսյի:

(Ըրաւմախ—
Ին—)

առական համառոտ
տեսութեան ըն-
թացքին մէջ առիթ
ունեցայ ըսել, թէ
արուեստին վե-
րածնուիլը ինչպէս,
որ եւ որոց ձեռամբ
սկսաւ մանուսնդ: Պա-
ղատի, իտալական ծոր

արուեստին իսկական նախահայրը գշիմապուէն
մեջ կը ցուցնէ, բայց այսօր գիտենք որ այնպէս
չէ, եւ թէ Ֆիդիկոսյի այդ վարպետը բիւզան-
դական նկարչութեան հուսկ յետին արտայայտու-
թիւնն, վերին վարպետն է:

Եւս ես ալ ասանկ կը կարծեմ. մեր ժա-
մանակինց արուեստին նախահայրն չէ այլ
որ, բայց ի՞նչ Պէտրինեանցի չիօթթիօն (Լե-
ճօր Լեճօրթթիօն) որ այրեց աւ. 1276—1337—

չիօթթիօն պատանի հովիւ մ'էր, բայց էր
այն հազուապէս արարածներէն որոց համար
կ'ըսեն թէ «Լստած տուրճած տունն մատը
անոնց ճակտին դնելով որ ստեղծէ», Օր մը պա-
տանի հովիւը իւր գառները արածած առնէ
յարիտակաւած անոնց սիրունութիւնէն կ'սկսի
ցուպին ծայրով անոնց պատկերը զծագրել աւա-
զին վրայ. ահա այսպէս զբաղած առնէ դիպուա-
ծով վրայ կը հասնի Չիմապուէն: Վարպետը
կ'անէ չիօթթիօն իւր աշխարհաց մէջ ուր պա-
տանին շատ չանցած ի հանդէս կը բերէ իւր
աստուածատուր հանձարին անհաս կարողու-

թիւնը: Դա առաջինը կ'ըլլայ ապտամբող բիւ-
զանդեան ոճով արուեստին դէմ եւ առանց վա-
րանելու իրկախաբար սքացի մը կու տայ ցայն
վայր ընդունուած աւանդութեանց, եւ կը սկսի
հետեւիլ մայր բնութեան շաւղին ունենելով զայն
եւ այնու զարգացնելով իւր իսկ միտքն ու հոգին:

Եւս, չիօթթիօնը եւ որ արուեստը իւր կա-
պտեքէն կ'ազատի եւ հնաւանդ վարպետաւու-
թեանց միանգամ ընդ միշտ փակ սահմաններէն
գուր կը խաժէ զարմացուփ ապշուփեան մէջ
թողլով զամենը, եւ նկարչութիւնը՝ իւր անմահ
յարողորհեաւ ձեռամբ որ քան զօր առաւել
յառաջագէմ՝ երբ կու գան օրեր՝ յորում հին եւ
նոր կապարաններու պատմութեան անցքերէն
գաւթ՝ դիցարանութեան եւ պարզ պատմութեան
էներու մէջ նիւթ կը փնտռեն արուեստագէտը.
ահա այն տանն նկարչութեան արուեստը իրեն
յատուկ անհունութեան ասպարեզին մէջ է:
Ոմանք ի նոր պատմաբանից, հիննուած նորագիւտ
աւանդութեանց վրայ Սինեացի Յուլիանի կու
տան նկարչութեան արուեստին վերածնորդի եւ
նախահայր պատիւը. բայց եւս հաւատարմած եմ՝
հակառակ ասինք, որ, չիօթթիօն փակէ եւ բուն
նախահայր, որ իւր ժամանակին յամենէն աշխա-
տուէր եւ արդիւնատու մարդն էր եւ իւր գոր-
ծունէութեամբն եւ բեղուն արտադրողութեամբ
չթողլուց քաղաք մը թէ Էստիլ եւ թէ Խալքապոս
նահանգին մէջ որ իւր Խօյծերէն մէկէ աւելին
չունենայ:

չիօթթիօն ինչ որ արտադրեց ի հարկէ դեռ
պտխասաւոր էր, բայց ինչ որ զինք անմահացուց,
ինչ որ իրեն փառք վերագրել կու տայ, է այն, զի
չիօթթիօն անանկ իւր աւղարթի թիւն առաւ. հին աւ-
րուեստին որ բաւական եղաւ ազատել զայն բիւ-
զանդական թժոռած կապանքներէ, որ այնու հետեւ
հին եւ դիպուտացող արածաններու եւ նկարներու ան-
կենդան անշարժ մի կ'ընկնեցնելով կը ներկայա-
ցընէր՝ յաւէտ անզգայ եւ ապուշ զգեմբերով փայտի
պէս անձկուն անդամներով, եւ դաւնաւ որման ան-
խախտ կանոններով: Եւսկէ զատ չիօթթիօն հնարի-

1 Էստիլական կայսրութեան կործանմանէն յետոյ,
միջին դարուն մանասնից, մերկութիւնները ի սպառ անհ-
տացած էին: Եւս նախին թափանցիկ վերաբերմունքով, հառ-
մական օգտով ու հանդերձանի տք պիտիք յարմար
չէին անհրաժեշտութեան, որ մարմնայ կուրթիանց շնորհք ի սպառ
չէին անհրաժեշտութեան, յարգած էին հառա անթափանց
եւ ծաղկաւորութեան հաշուստներ որմը դիպու ու մի հնար
չէին թողնուած, Եւսկէ զայն արտ դուրս մի ժողովուրդը սիսել
էր օւշի եւ մի եւ նայն առաւարկայն միշտ մի քանակ անփոփոխ
մեծով է. զիսով, իրարացող քաժամակ զարման պէս
արուեստագէտը գրէր էր. ոչ զը կրնար անպատու հառ
իւր եսին դրմանց հետեւիլ. չիօթթիօն իւր ժամանակ
կազմապարտ եւ անփոփոխ ընտ. կրուուէր յունք եւ պարտ
էր իսկութիւն անմահ հազարէն զայն իւր որդի այն իսկ արեւելքին:
(Եւսական եկեղեցւոյ մէջ ցայտը կը տեսնուի. միւսու, հոռ

մաց եւ ճաշակի տէր, երեւակայութեամբ վառ
առեղծեց նոյն իսկ այլաբանական նկարութիւնը,
կենարեւ լիք ձեւերու տակ մարմնացնելով գաղա-
փարները: Ապա ձեռքը դարձաւ պատմական եւ նկա-
րագրական արուեստին, եւ իւր կաղնածքներու
ճշդութիւնը եւ իրականութեան հետ հարազատ-
տու լինելը միշտ զարմանք պիտի մնան: Կարծես
թէ իւր նկարած դեմքերուն շինական աշքերն ու
տափակ քիթերը լուսին երբեմն Յուշկոյն նկարած
դեմքերու անուշտ լինելը, բայց ի փոխարէն չիօթ-
թո իւր նկարներուն մէջ ունի կենանքը շարժող,
խլտող կենանքը: չիօթթո գունագեւեւ եւ իւր
փայլաւաճափանց երանգներով շնչակի կերպով
կը զանգանի իւր նախորդներուն թանձր, չոր եւ
միմի գոյներէն: չիօթթո առաջին եղաւ վերա-
լիշող կննդանագիրներ շինելու արուեստին, որ
հազարաւոր տարիէ մոռցուած էր: չիօթթո ա-
ռուին համարձակեցաւ աստիճաններ շինելու եւ
հետակադրի ծիւծիւր ընտրելու: չիօթթո վեր-
ջագեւ գիւտերու ամենէն մեծն ըլլաւ. նա կրցաւ
առաջին անգամ ժարդոյ զգացումներն երեսին
վրայ արտայայտել, բան մը որ իւր ժամանակաց
մեծ զարմացման առարկայն եղաւ եւ որ հէքէն Ա-
րիստիդէսին օրէն ի վեր մոռցուած էր, որուն հետ
մասը օլիմպոսի, „*animum pioxit et sensus bo-
minis expresit*“ խօսքը կը լիշին անշուշտ աղին
ընթերցողքս: Օ՛հ, համայնագէտ մ'է չիօթթո,
նա գրեթէ կատարելութեան հասցե հանգր-
ձաւորումի եւ ծայրերու շնորհքը, նա ներ-
կերը, ներկուելիք պատերը եւ առիտակները
պատրաստելու կերպերը կատարելագործեց:
Ի լուսն ամենի չիօթթո արձանագործ, Եստա-
րագետի, երկրագիտի, մոլայիք քանոյ, մանրա-
նկարիչ էր միանգամայն, եւ զապաւիթն եթէ
հաստատե՞ր չիօթթո իւր ժամանակին բոլոր ա-
րուեստները գիտէր:

Այսպէս կրեմն հովիւ ըլլալու սահման

Ս. Պետրոս մը կամ այն կամ այն ինքնուրու միանգամ ձեռ-
քած լուսն աւրիչ, ձեռք ձեռքով: Այս պո-
մանք մէջ յայտնի որ արուեստագետ իւր հոգին իւր
արած բան մէջ ինչ որ գործին է, բոլոր որ նա գո-
տապալտուած է լուսնեւ ոչ իր ու լուսն ու հոգի
ոչինչ փոքրեղէն ինքնուրու: — Նիկիոյ Զ. Ս. մոլո-
պիս (Եւս Ժողովոյն որ պատկերամարտեքը գոտապո-
լիս) Գործողը մէջ գրեալ ձեռնաշար կատար լա-
պիւրմաստ ապացոյց մէջ ժամանակն ոգւոյն ըմբու-
նորդ լինելուն: Ինչպէս կարելի է արմատներն նկարելներ
իւր փայտը կամ մկանդներ. արուեստագետներ բան մը
չեն հարցաւ իրենք, այլ ինչ աւելցաւ լինելուն եւ որոնց-
քի կ'առաջարկուին ինչ Եւս. Զոցա ձեռքը միայն կը գործե-
ան: Եւս. Զոցա ընկալած է լինել նկարներու կազմութիւնը եւ
հարաւոր Ս. Զոցա կը պատկերի որ կ'սծնէ զոյնն կամ
աւելի միջոց բնէր, Ս. Զոցա ինչ են որ կ'սծնէ պատկեր-
մանի ինչպէս որ են: Ա. Զոցա է կարծես աւելի, ցու-
ցնելու համար լինել չիօթթո ինչ բան է:

Քիօթթոյի մայր կենդանոցը զանգապատուել չի-
նած է, որ արուեստի հրաշալիք մըն է:

Նուաճ մարդն իրաւամբ ինք եղաւ վերածնու-
թեան սնորհը եւ ընդհանրական օրինակ եղաւ
մանաւանդ երբ իւր բազմաձեւ համաժողով առաւ
քաղքեք քաղքեք գնաց ամեն ուրիշ ժողով մը
արդիւնք, աշխատելով պայտերու, իշխաններու,
գուրբերու եւ թագաւորաց համար: Քաղաքի
այս բնուրն եւ շատարգին վարպետին համար
լսել է որ “Նա Աստուծոյ յատուկ օժտն ունէր
եւ միշտ յերկնից կը ներշնչուէր”:

Այսպիսի բաւական եւ որ չիօթթոյն տանք
Խաղաղական ժամանակակից դպրոցի Նախահօր
պատկանելի տիտղոսը:

Չալով իւր գործերուն՝ չիօթթոյն օրով
եւ գեռ շատ տարիներ յետոյ եղանակը անծա-
նօթ ըլլալով յիտալիա իւր գործերը կարելի է
միայն գտատրու եւ ձեռնորդներու վրայ տեսնել:

Ի Ֆիօրենցա եկեղեցիներու մեծ մասը ան-
պատճառ մէկ կամ մէկէ աւելի նման լի կը պո-
րակէ յինչն չիօթթոյի վրձինն արդիւնք. եւ
չորեքտասաներորդ դարուն՝ կերպական խա-
լիւ մէջ ծաղկող քաղաքներուն ամենուն մէջ ալ
նկարութեան արեւմտեց վրայ չիօթթոյական մի
քամիի ազդեցութիւնը կը տեսնուի: Այսպէս
Նիկիոյ չիօթթոյն գործերը կարելի է տեսնել
ամեն ուրիշ բայց մանաւանդ Ֆիօրենցայի Սան-
թա-Քառօն եկեղեցոյն մէջ որ լիք է մեծ ու
պզտիկ ամեն ինչով պատկերներու բազմութեամբ,
նոյն քաղաքի Սանթա Մարիա Նովիսա եկեղե-
ցոյն մէջ, ապա ՍԱՌԵՆ, նոյն քաղաքի պաշտ-
պան Սուրբ Գուստէօյ մ'Արիօնի կենանք՝ իրեն
նուիրուած եկեղեցոյն մէջ: Բնուր գարձակ
նոյն եկեղեցոյն մէջ բնադանցանուն երեք նկար-
ներ կանական կենաց երեք խորհրդանշաններ
այն է հաղանգութիւնը, որդախհոգութիւնն եւ
աղքատութիւն: Ապա Նախիլիի Սանթա Մարիա
Լինթրոնումթա եկեղեցոյն գմբէթին մէջ շալք
լիք եկեղեցական անցից նկարներն են: Եւ:
Հոռո՞մ Ս. Պետրոսի մէջ հրաշալի մոլայիքը որ
կը ներկայէ քրիստոսի նախասիրած աշակերտին
արեւածը ալէկոծ ծովին վրայ եւ Աստուածորդոյն
յանդիմանութիւնն առ լինարհաւաստ Պետրոս:

Ի իմ զայս բոլոր այն նկարաց համար որք ապրե-
ցան եւստանդ Նիկիոյ լինելուն հարաւորն առաջ Ա. Պետ-
մեծ եկեղեցոյն եւ պալատներու ծաւալները պատերու
մակերեսները որոն Եստալիս անապատն երեւապատկերն են
առ ինչ բաւականազալ ընդարձակ անց ներկայելով չիօթ-
թոյն սխաճ իւր յարգը իրենց բոլոր քանանցը լին-
փնով հորիզ օգնեցին որ անանց զգացումները զարդանա
եւ Եստան իմարտուր կատարութեան համար: Այսպէս
եւ որք քաղաքի նկարները իրենցով ազգաւոր բոլոր առ-
ցից եւ իրաց պատկերները լայնարակ ազատութեւ նկարելով
առաջ, օրինակ համայնութեան ներդրումները լինելով գե-
ղութեան եւ հեռակալի օրինակ մէջ գունեւ առաջ փառ-
ներ ընէ:

Բայց Մեծն չիօթթթմօ տեսնելու համար հարկ է գնանք ի փիզա ու գերեզմանատուն մէջի նկարները աչքէ անցնենք: Մեծ վարպետը գերազանցին եւ վեհմին անհուն ըմբռնողութեամբ մը նկարած է այն եզական Մուզնոնին մէջ քրիստոսի վերջին անհրաւր գալտեսան պատկերը, Մասն յաղթանակէ: Յօր երանելւոյ տանանքը եւ դեռ ինչ մը եկերական անցքեր ու սրբոց եւ նահատակներու կեանքէ քաղուածներ: Վաղափ իւր յիշատակարանի մէջ երկայն հիացական ներդրաններէ յետոյ ռազեա կ'ըսէ այս գործոց համար, opera terribilissima che metterebbe paura a una legione di pittori, "Ըմբռնողական աշխատութիւն որ կընար ահաբեկել նկարիչներու լեզուն մը":

Չիօթթմօ բոլորովին յեղափոխեց խաղիւսն եւ այնքան նորութիւն մտցուց արուեստին մէջ, այնքան խիզախութիւն եւ թանկագին արդիւնաւորութիւն ունեցաւ որ երախտագիտութեամբ եւ հիպոքրիտ համակեց ու միայն իւր ժամանակակիցները, այլ անկէ յետոյ եկած բոլոր սեռունդները: — Տանթէ եւ փելթուրքա երգեցին զինքն իւրեանց անմահ տաղերու մէջ:

Այս է համառօտիւ կեանքն ու գործունէութիւնը Թաքանական մեծ զարդին մեծ հանճարին:

(Հարաւորէն):

Ա. Փէթըմսօն

ՓՈՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳԼԵՒՈՐ ՏԵՐԿՆԵՐԸ

Փորագրութիւնը (gravure) տպագրութեան հետ այնպէս անբաժան եւ անձուկ կապակցութեան մէջ է, որպէս ճառագայթն արեւական եւ վառն ական հետ: Մասնաւոր թէ տպագրութիւնն ինչպէս տեսնենք՝ ուղղակի փորագրութեան իրեն սկզբնական աղբիւրն յառաջացաւ ու զարգացաւ, եւ իւր զարդն ու գեղեցկութիւնն այն անով աւաւ եւ կ'աւելնայ որ ըստ օրէ: Ուստի եւ տպագրութեան սկիզբն ու զարգացումը տեսնելէն ետքը՝ օգտակար եւ զուարճալի է վարկաբարձի հայեցումը մըն ալ փորագրութեան սկզբանն ու զարգացմանը եւ անոր վրաստան տեսնելու միայն ձգել համառօտիւ:

Փորագրութեան — բառին ընդհանուր մտքը աւելալ — սկզբնաւորութիւնը նախապատմական մարդուն կրօնական ու ընտանեկան կենաց ժամանակակից կը համարուի հաւանական կարծեօք: Մարգարէ այս բնական կրօնական երեւակայութիւնը, որ նիւթականութեան վրայ բուսեաւ

էր հաստատուն, ծնունդ տուած կ'երեւայ փորագրութեան՝ փորելով ու քանդակելով տեսանելի մարմնոց վրայ անտես աստուծոյ պատկերներն՝ ինչպէս կը տեսնենք այսօր այն ժողովրդոց մէջ, ուր տակաւին երկնաւոր կրօնի լոյսը չէ ծագած: Հարազատն ու սիրելին երբ մահաւոր կամ որիչ պատճառաւ կ'անհրատուէին ընտանեկան կենաց կցորդութենէն՝ անոնց պատկերն ալ կը փորագրէին հաւանականաբար, ինչպէս մենք նոյնը կը նկարենք կամ կը հանենք այսօր, հարազատաց յիշատակը կենդանի պահելու, քանի որ մենք ալ նոյնն մահաւոր չենք կորուսած մեր կենդանութիւնը: Ասոր բաւական ստուգութեամբ կը վկայեն մանաւանդ նորանոր գիւտեր (désouvertes), զոր օր ըստ օր է լոյս կը հանեն հնարաւոր երկրաւոր պատմաբանք երկրին խորքէն, յաւելլով նաեւ հնագոյն պատմութեան վարկաւորաց եւ ազատ յիշատակութիւնք եւ նոյն ժողովրդոց սերնդեան սովորութիւնք: Այն բնական կենաց մէջ ուր մարդը բնութեան տառապոյն բերքերէն մին միայն կընար աւելի դիւրութեամբ գործածել փորագրութեան լոճ փայտն էր: Անոր համար փորագրութեան զանազան տեսակներուն մէջ փայտագրութիւնը (Xylographie) հնագոյնն ու առաջինը կը համարուի ստուգապէս: Փայտագրութիւնը արդի ժամանակս գեղարուեստից գեղեցիկ ճիւղերէն մին է, որով որեւիցէ առարկայի մը նկարն սղորկ եւ հարթ փայտի վրայ փորագրելէն ետքը՝ թղթոյ, մագաղթի, նաեւ պատուաւ գործատանց մէջ առուեղնաց վրայ կը տպեն իւզաներով եւ պէսպէս գոյներով: Թէ սոյն արուեստն սկզբնաբար որ աղբիւն գիւտն է՝ թէ ինչ արդիւնք ծնած է եւ զարգացման որ առաջնաւոր հասած է, այս եւ նման խորհրդներն հնագոյն ժամանակաց քօղով ծածկուած են հետախաղաղ: Միայն այսպիսի եւ այն օչ նուազ հաւանականութեամբ՝ կ'ըսենք՝ թէ շնորհիւ մեր ժողովանէն 2000 տարի առաջ նոյն արուեստը գիտնէին: Ասկայն ժամանակին յառաջանալով տակաւ կը սկսի նոյն հաւանականութեան ստուելը փարատիլ կամ գէթ լրմանալ, եւ իրականութեան միջնակալ եւ ստուգիւ ալ ճննացիք, որոնք բաղմամբիւ գիւտերու գոյիչ եւ պահպանող կը համարուին իրականութեւ, փայտագրաւորուեալին հնագոյն յիշատակներն ալ պահպանած են անմոռաց եւ անկորուստ՝ լրմացաւ դարաւոր ժամանակաց — ինչպէս նաեւ այս օրս — բոլոր տպագրութեան համար փայտագրութեամբ գլոր փորագրելով: Միջոյ գործունէութեամբ աւտեալ այս աղբիւն այնչափ յառաջացած էր փայ-